

Гарапко Дмитро Андрійович
*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Західноукраїнський національний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-566-5-46>

ЦИФРОВІ РОЗРИВИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СТРАТИФІКАЦІЯ: СТРУКТУРНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Після майже десятиліття реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР), прийнятих усіма державами-членами ООН у 2015 році, глобальний прогрес залишається глибоко нерівномірним. Sustainable Development Report 2024 визнає, що глобальний прогрес у досягненні ЦСР стагнує з 2020 року, при цьому лише 17% ЦСР перебувають на траєкторії досягнення [1]. Ця дивергенція ставить під сумнів центральне припущення про універсальну конвергенцію траєкторій розвитку країн через зусилля глобальної політики та міжнародну співпрацю.

Проте, цей феномен стагнації, зазвичай, пояснюють зовнішніми шоками – пандемією COVID-19, геополітичною напругою та кліматичними змінами – а не структурними обмеженнями, властивими глобальній архітектурі розвитку. Нещодавні дослідження пропонують більш тривожну інтерпретацію: спостережувана дивергенція у траєкторіях ЦСР відображає не тимчасові невдачі, а стійкість окремих режимів розвитку, що характерні фундаментально різними структурними конфігураціями [2].

Стандартні пояснення розбіжностей у розвитку країн, засновані на рівнях доходу, географії чи якості управління, не повністю враховують спостережувані закономірності. Інституційна економіка пропонує переконливу альтернативу, стверджуючи, що інклюзивні інституції – ті, що забезпечують права власності, забезпечують виконання контрактів та обмежують владу еліт – створюють широкі стимули для інвестицій, інновацій та накопичення людського капіталу, тоді як екстрактивні інститути концентрують ренту та придушують зростання [3]. Ці інститути є не просто фоновими умовами, а каузальними рушіями довгострокового процвітання.

Ця логіка також базується на теоріях залежності від траєкторії розвитку, які стверджують, що історичні події та початкові інституційні вибори створюють самопідсилювальні механізми – через зростаючу віддачу, координаційні ефекти та адаптивні очікування – що утримують країни на певних траєкторіях розвитку [4]. Після встановлення ці шляхи стають дорогими для виходу не тому, що вони є оптимальними, а тому, що альтернативні конфігурації вимагають скоординованих змін у кількох взаємозалежних сферах. Наприклад, екстрактивні колоніальні інститути можуть закріплювати слабкі права власності та спричиняти узурпування влади елітою, тоді як відкриті прогресивні інститути сприяють інвестиціям та інноваціям.

Така концептуальна рамка суттєво відрізняється від неокласичних моделей конвергенції, які передбачають поступове згладжування відмінностей у результатах через зменшення спадної віддачі та мобільності факторів виробництва з часом. Навпаки, інституційна економіка і залежність від траєкторії економічного розвитку передбачають існування множинних рівноваг, оскільки країни з подібними початковими ресурсами можуть зійти з різних шляхів економічного розвитку і перейти на зовсім інші траєкторії розвитку. При цьому, перехід до інших режимів вимагає досягнення критичних точок перелому – значних шоків або цілеспрямованих реформ – які здатні порушити існуючі укорінені зворотні зв'язки в межах економічної системи.

Мінімальна міжрежимна мобільність країн, що спостерігається у глобальних даних [2], надає емпіричне підтвердження концепції «інституційного замикання». Це замикання діє через кілька каналів. По-перше, існуючі інституційні домовленості створюють групи інтересів, зацікавлені у збереженні статус-кво, навіть коли альтернативні конфігурації інститутів можуть забезпечити кращі колективні результати. По-друге, взаємодоповнюваність між різними інституційними сферами означає, що реформи в одній галузі можуть давати обмежену віддачу без одночасних покращень в інших. По-третє, ефекти навчання через практику та мережеві екстерналії зміцнюють існуючі технологічні та організаційні траєкторії, створюючи бар'єри для прийняття альтернативних підходів [2; 3].

Домінування доступу до інтернету як предиктора режиму розвитку відображає трансформаційну роль цифрових технологій у сучасних процесах розвитку. Ініціатива з інвестицій у цифрову інфраструктуру Міжнародного союзу електрозв'язку (2024) повідомляє, що розширення значущого та доступного за ціною підключення сприяє прямо чи опосередковано прискоренню прогресу у досягненні 70% цільових показників ЦСР, при цьому цифрові технології визначаються як важливі для стимулювання перелому у глобальному досягненні ЦСР [5].

Оцінка Світового банку за 2024 рік підкреслює, що надійний та доступний за ціною доступ до інтернету служить фундаментальним рушієм економічного зростання, забезпечує доступ до основних послуг та дає змогу брати участь у сучасному суспільстві. Незважаючи на прогрес, близько 3 мільярдів людей залишалися непідключеними до інтернету у 2024 році, зі значними диспропорціями, що зберігаються: 93% населення країн з високим рівнем доходу мають доступ до мережі порівняно лише з 27% у країнах з низьким рівнем доходу [5]. Це вказує на те, що цифрові розриви слід розглядати не просто як симптоми недостатнього розвитку, а як конститутивні бар'єри для переходу між режимами розвитку.

Важливо відзначити, що ефекти доступу до інтернету посилюються з часом, що свідчить про прискорення дивергенції у цифрових можливостях. Ця закономірність узгоджується з мережевими ефектами та зростаючою віддачею від цифрового впровадження: у міру того, як більше послуг, ринків і можливостей переміщуються в онлайн, гранична цінність підключення зростає, а недолік виключення збільшується. Цифровий розрив, таким чином, не є статичним, а є динамічною силою, яка посилює стратифікацію у розвитку. Ця знахідка має важливе значення для міжнародної стратегії розвитку. Звичайні підходи розглядають цифрову інфраструктуру як один із багатьох елементів у диверсифікованому портфелі втручань. Однак результати показують, що цифрове підключення потрібно розглядати як основний ресурс розвитку – ключову передумову для активної участі в сучасній глобальній економіці, а не просто як додатковий елемент розвитку.

Надзвичайна величина ефектів управління в моделях сталого розвитку [2] підтверджує інституційні теорії розвитку. Ці результати узгоджуються з головною тезою Аджемоглу та Робінсона: інклюзивні інститути, а не географія, культура чи незнання, є основною причиною тривалого процвітання [3]. Останні емпіричні дослідження підтверджують важливість якості інституцій. Дослідження країн Африки південніше від Сахари 2024 року показало, що ефективність урядових інститутів має значний позитивний вплив на економічне зростання, причому для прискорення розвитку потрібно досягти певних рівнів якості інституцій [6].

Дослідження 70 країн, що розвиваються, аналогічно задокументувало, що інституційна якість становить приблизно 38% варіацій у людському розвитку, при цьому прозорість та антикорупційні заходи визначаються як основа для покращення інституцій [6; 7]. Дослідження фахівців Світового банку (2024) підкреслює, що добре управління є важливим для розвитку, допомагаючи країнам збільшити економічне зростання, побудувати людський капітал та зміцнити соціальну згуртованість – саме ті багатомірні результати, які охоплюються рамкою ЦСР [7].

Стійкість ефектів управління, без ознак зменшення, незважаючи на глобальні зрушення, підкреслює, що інституційна якість є глибоким структурним капіталом, а не тимчасовою політичною обіцянкою. Ця інтерпретація кидає виклик інструменталістським поглядам, які розглядають покращення управління як технічні виправлення, досяжні через програми нарощування потенціалу та трансфери найкращих практик. Натомість результати підтримують історико-інституціоналістські перспективи, які наголошують, що якість управління відображає рівноважні результати внутрішніх політичних розрахунків, розподілу влади та соціальних контрактів, які еволюціонують повільно та чинять опір зовнішнім втручанням.

Незначні ефекти зростання ВВП на членство в режимі становлять одну з найбільш теоретично значущих знахідок в сучасних емпіричних роботах [2–6]. Цей нульовий результат суперечить наголосу традиційної економіки розвитку на розширенні виробництва як первинній метриці прогресу та кидає виклик неявному припущенню, що лежить в основі значної частини

моніторингу ЦСР, що більш швидке економічне зростання безпосередньо трансформується у покращену ефективність сталого розвитку. Натомість виявлено, що членство в режимі визначається глибокими інституційними та технологічними конфігураціями, які еволюціонують поступово протягом довших часових горизонтів.

Ця інтерпретація узгоджується з нещодавньою критикою парадигм розвитку, орієнтованих на ВВП. Звіт ООН про ЦСР за 2024 рік визнає, що зростання ВВП на душу населення у половині найбільш вразливих країн світу сповільнилося відносно розвинених економік, проте ця дивергенція виявляється насамперед через диференційовану здатність забезпечувати результати сталого розвитку, а не через рівні доходу як такі. Результати свідчать, що економічне зростання важливе для сталого розвитку не через прямі механічні ефекти, а радше через його внесок у розбудову інститутів, інфраструктури та людського капіталу – самих структурних факторів, що визначаються як первинні детермінанти членства в режимі.

Виявлення стійких режимів розвитку з обмеженою міжрежимною мобільністю має глибокі наслідки для міжнародної політики розвитку та розподілу ресурсів. Ідентифікація стійких режимів розвитку з обмеженою міжрежимною мобільністю свідчить, що досягнення ЦСР вимагає вирішення структурних обмежень через інвестиції у фундаментальні можливості – потенціал управління, цифрову інфраструктуру та системи охорони здоров'я – а не виключної концентрації на цілеспрямованому програмуванні.

Поточна архітектура міжнародної допомоги розвитку залишається значною мірою організованою навколо вертикальних програм, орієнтованих на окремі цілі чи сектори (наприклад, глобальні ініціативи з охорони здоров'я, механізми кліматичного фінансування, освітні програми). Хоча такі програми забезпечують важливі короткострокові результати, результати свідчать, що вони можуть виявитися недостатніми для каталізування структурних трансформацій, необхідних для країн для просування від відсталих до перехідних або від перехідних до лідируючих режимів.

Нещодавні міжнародні політичні дискусії відображають зростаюче визнання цих структурних передумов. Ініціатива з інвестицій у цифрову інфраструктуру МСЕ підкреслює, що

інвестиції в цифрову інфраструктуру стали головним глобальним політичним пріоритетом, з оцінками, що свідчать про те, що побудова інфраструктури для адекватного підключення всіх коштуватиме сотні мільярдів доларів до 2030 року. Саміт майбутнього ООН (вересень 2024 року) надав пріоритет реформам для вирішення боргової кризи, що стримує країни, що розвиваються, та нагальної потреби в реформі міжнародної фінансової архітектури – визнаючи, що ресурсні обмеження, а не просто політичні знання, обмежують прогрес.

Для України, як країни з перехідною економікою, ці теоретичні міркування мають особливу актуальність. Післявоєнна відбудова надає унікальну можливість не просто для відновлення зруйнованої інфраструктури, але й для трансформаційних інвестицій у цифрову інфраструктуру та якість державного управління як фундаментальних передумов сталого розвитку. Виклик полягає у запобіганні відтворенню існуючих інституційних слабкостей та натомість у використанні критичної точки перелому для встановлення більш інклюзивних та ефективних інституційних конфігурацій.

Нині міжнародна спільнота стикається з доказами того, що ЦСР не будуть досягнуті у 2030 році через підходи *business-as-usual*. Розуміння того, що глобальна ефективність ЦСР характеризується структурними режимами з обмеженою мобільністю країн в межах траєкторій розвитку, а не лінійною конвергенцією, свідчить, що ця недостача відображає не просто неадекватну мобілізацію ресурсів чи реалізацію політики, а стійкість структурних конфігурацій, що обмежують траєкторії розвитку. Подолання цифрових розривів та підвищення якості державного управління постають як фундаментальні можливості, що дають змогу досягти прогресу в кількох ЦСР одночасно, при чому інвестиції в ці сфери дають мультиплікативну, а не просто адитивну віддачу. Перехід від амбіційної постановки ЦСР до структурної трансформації траєкторій розвитку повинен стати центральним викликом політики розвитку в наступному десятилітті.

Список використаної літератури:

1. Sachs J.D., Lafortune G., Fuller G. Sustainable Development Report 2024: The SDGs and the UN Summit of the Future. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. 2024. 462 p. DOI: <https://doi.org/10.25546/108572>
2. Wu X., Chen R., Li M., Liu J., Chen B., Chen G.Q., Geng Y., Liu G., Tukker A., Yao M. The disparities and development trajectories of nations in achieving the Sustainable Development Goals. *Nature Communications*. 2025. Vol. 16. P. 585. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41467-025-56076-6>
3. Acemoglu D., Robinson J.A. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. New York: Crown Business. 2012. 544 p.
4. North, D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. 1990. 152 p.
5. International Telecommunication Union. (2024). Facts and Figures 2024: Laying the Foundation for Digital Transformation. Geneva: ITU Publications. URL: <https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2024/11/21/ff24/>
6. Şit A., Radulescu M., Güneş H., Şit M. Rethinking of government institutions and governance quality indicators on economic growth in Sub-Saharan African countries. *Journal of the Knowledge Economy*. 2024. Vol. 15. P. 20883–20905. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13132-024-02040-6>
7. World Bank. (2024). Worldwide Governance Indicators 2024 Update. Washington, DC: World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>